

Brand in brouwerij „de Star” te Woerden in 1767

door L.C.I.M. Peters

Op de late avond van maandag 16 maart 1767 deed D. Bisioen, klapperman in de Pannebakkerijen, een angstige ontdekking. Bij zijn terugkeer in de stad zag hij vlammen in de buurt van de brouwerij van burgemeester Costiaan de Jong, genaamd „de Star” en de Remonstrantse kerk in de Groenendaal. Hij sloeg alarm en weldra was Woerden in rep en roer.

De brand was omstreeks 23.15 uur uitgebroken, waarschijnlijk in het stookhuis van de brouwerij. De aldaar opgeslagen turf had vlam gevat en verspreidde zich snel naar een grote partij Friese turf die vlakbij het stookhuis werd bewaard. De hevige zuidwesten- en soms westenwind en een grote voorraad koren en vaatwerk van de brouwerij verhevigden de brand. De nabij gelegen Remonstrantse kerk liep ernstig gevaar. In aller ijel werden, door vele helpenden, de losse goederen uit het kerkgebouw in veiligheid gebracht. In de onmiddellijke omgeving van de brand lagen ook nog eens 200 droge takkebossen opgeslagen. Ook deze bossen werden weggesleept en zo kon een nog verdere uitbreiding van de brand voorkomen worden.

Met de meeste spoed werd de in het voorjaar nieuw aangeschafte brandspuit, die volgens het besluit van de vroedschap van 10 maart 1767 eerst zou worden betaald nadat zij zou zijn beproefd, in werking gebracht. De hevigheid van de brand maakte het noodzakelijk om naast de stadsbrandspuiten en die van „'s-Lands Magasijn” ook de brandspuiten van Nieuwerbrug en Kockengen te laten assisteren. Bovendien werd met vele tientallen emmers water, in het schijnsel van kaarslicht, getracht het vuur te doven.

Velen zwoegden de gehele nacht om verdere uitbreiding van de brand te voorkomen en de brand meester te worden. De brandbestrijders werden met jenever, bier, brood en kaas op de been gehouden.

In de stadsrekening van 1766/1767 is een apart hoofdstuk met betrekking tot de kosten van deze brand opgenomen (zie bijlage¹).

Tegen 5.00 uur in de ochtend was het grootste gevaar geweken.

De brouwerij met de daarbij behorende woning en het stookhuis waren tot de grond toe afgebrand. Het kerkgebouw had slechts een betrekkelijk lichte brandschade opgelopen, mede omdat ter voorkoming van erger een brandende dakgoot naar beneden was gehaald. De houten omheining van de kerktuin was gedeeltelijk omver gehaald en ook de stadswal had schade opgelopen. De aan de andere kant van de brouwerij gelegen Rooms-Katholieke kerk en pastorie waren gespaard gebleven.

Volgens een bericht in de Utrechtsche Courant van 17 maart 1767 was de schade aanzienlijk groter. Het bericht luidde:

„Utrecht den 17 Maert. Dezen morgen bekwam men tyding van een zwaren Brand, gisteren avond voor of even na 11 uren te Woerden ontstaen, weswegens men nog geen omstandig berichts heeft. Alleen weet men, dat dat onheil in de Brouwery de Star, niet verre van de Leidse Poort ontstaen en door den hevigen Wind schielyk toegenomen is; dat de herwaerds komende Leidse Nachtschuit om de grote confusie binnen die Stad, dezelve is buiten om gevaren, en dat toen de Nachtpost van Alphen dezen morgen aldaer herwaerds repasseerde, de gemelde Brouwery, de Remonstrantse Kerk en enige andere Huizen in de assche lagen en men de woede der vlammen nog niet meester was”.

Een bericht in de krant van 18 maart gaf evenwel de werkelijkheid weer:

Van Woerden heeft men, dat door den feilen Brand van eergisteren nacht, welke een gedeelte dier Stad met den ondergang bedreigde, niet dan de Brouwery de Star met het Huis verteed is, en dat der Remonstranten Kerk en de verdere omslachte Huizen behouden zyn, nistegenstaende de merigts brandende stoffen, die door den sterken Wind op en over dezelve gedreven wierden, zodanig dat de Schoorsteen van een meeklyk verder aftaende Huis aangestoken, doch dat beginsel van brand aldaer tydig gebluscht wierd. Aen een zo akelige omstandigheid, welke alle de aen dien kant wonende lieden hunne beste Effecten deed bergen, is toe te schryven, dat de ons voorgekomen eerste berichten geëxaggerceerd waren. Naest God is het behoud van dat gedeelte der Stad aen den yver der Burgery en de extraordinaire vigilantie der A beiders van de Pannebakkerijen te danken.

De vroedschap kwam op 19 maart 1767 „ter zaake van den fellen en ongelukkigen brand” in buitengewone vergadering bijeen. De brand werd besproken en de volgende resolutie vastgesteld:

„Burgemeesteren en vroedschappen der stad Woerden, overwogen hebbende het gevaar, waarin een groot gedeelte der stad, door den fellen brand in deese week voorgevallen geweest is, en hoe daardoor veele van de goede burgerij en ingesetenen hadden kunnen worden geruïneert, zoo de goedertierene God het gevaar op het onverwagts niet had doen verminderen en zijn slaande hand niet had ingehouden, hebben uyt consideratie van die groote weldaad des Heeren, en van de dankbaarheid, die men des wegens aan den Almagtigen verschuldigt is, geoordeelt verplicht te zijn de leeraars van alle de Gemeentens binnen deese stad te gelasten, gelijk dezelve gelast worden bij desen, op aanstaande Sondag, den 22e deser, die goedertierenheyt des Heeren te gedenken en voor en neffens de Gemeente dien God, die deese stad zoo genaadig heeft gespaart, en die in het grootste gevaar, toen alle menschen-hulp bleek ijdelheid te zijn, zig onser heeft ontfermt en onse pogingen, beneffens die der welmenende niet alleen heeft gesegent, maar ons door onverwagte, dog zichtbaare middelen heeft gered, en de stad voor haren val behoed, hartelijk te danken voor zijn groote genade aan alle de ingesetenen, zoo onverdiend bewesen en den barmhertigen God te bidden om deese stad en alle derzelve ingesetenen verder te nemen in zijn heylige hoede, de poginge die tot welsijn van dezelve worden aangewend te zegenen, de neringen en handeringen te doen bloyen en onser aller zonden, die ons de minste van Gods zegeningen onwaardig maken, genadiglijk te vergeven:

Wijders is geresolveert niet alleen copyen deser resolutie aan de Leeraren van de Gereformeerde Gemeente, en van alle andere gesindheden binnen deese stad ter hand te stellen om zig daar naa te reguleren, maar ook dezelve, ten eynde de ingesetenen aan te zetten om zig in deesen van hunnen onvermeydelijker plicht te quytten, van het Raadhuis deser stad doen publiceren. Aldus geresolveert den 19e Maart 1767 en deese gepubliceert ten zelven daage. In kennisse van mij, D. Swaving”.

Tevens werd in voornoemde vergadering besloten een brief aan de Gecommitteerde Raden uit de Staten van Holland te doen uitgaan en daarin te bedanken voor het gebruik van de brandspuiten van „’s-Lands Magasijn”. In dezelfde brief zou ook worden verzocht om het kruit, dat opgeslagen lag in de kruittoren, naar elders over te brengen²).

De brandschade die de Remonstrantse kerk had opgelopen diende zo snel mogelijk te worden hersteld. De kerkeraad, op 29 maart in buitengewone vergadering bijeen, besluit onder meer om de nodige schoonmaakmiddelen ten behoeve van de koster en de schoonmaakster aan te schaffen; de kerktuin te laten schoonmaken en de heining aan de noordzijde van de kerktuin zo spoedig mogelijk te laten herstellen. Voor deze onvoorziene uitgaven wordt een beroep op de „boekhouder der E. Societeit” gedaan.

Ook besloot men om „uit hoofde van de duidelijke blijken eener byzondere schikking der Goddelijke Voorzienigheid” een beknopte beschrijving van de brand in het notulenboek op te nemen.

Aan het einde van de beschrijving werd, tot beter begrip, een tekening van de plattegrond toegevoegd, die (zover de notulen laten weten) „alleen volgens het oog opgesteld is”.

Over het herstel van de erfafscheiding werd later door de kerkeraad met de eigenaar van de brouwerij onderhandeld. Overeengekomen werd dat ieder de helft van de kosten voor zijn rekening zou nemen³).

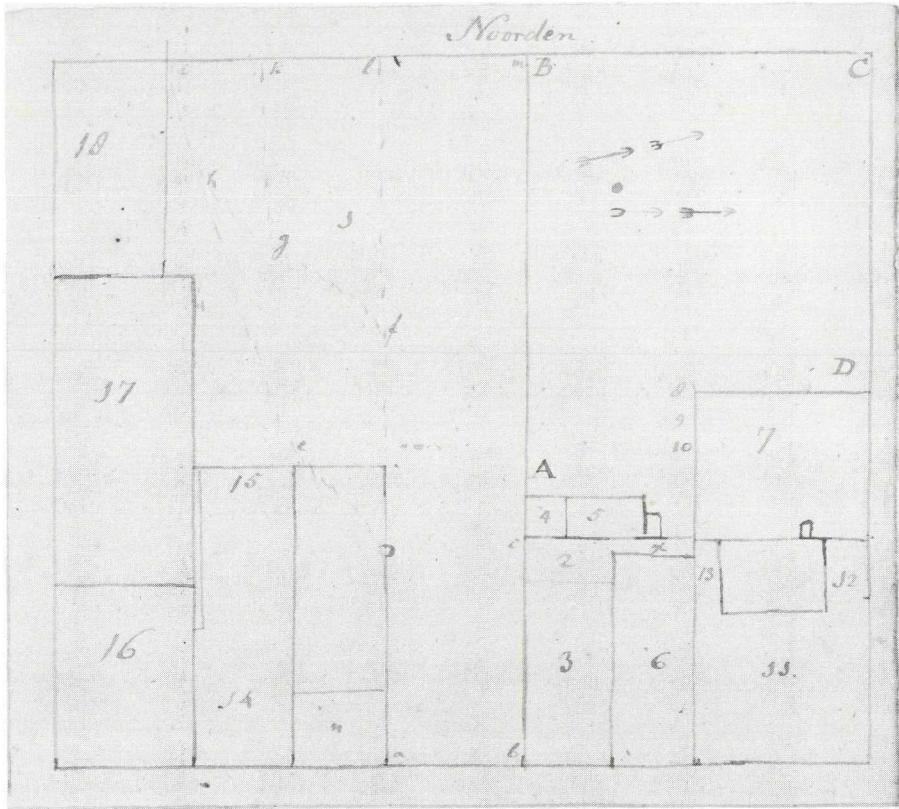
De brand van 1767 betekende een onverwacht einde aan de werkzaamheden van de bierbrouwer Corstiaan de Jong, die het bedrijf in 1758 had voortgezet, nadat zijn vader was overleden. Zijn vader, Cornelis de Jong, had de brouwerij „de Star”, ook wel „de gekroonde Star” genoemd, in 1728 op een veiling gekocht van Willem van Doorn⁴).

Onverwacht, maar wel kortstondig, bracht de brand een einde aan het brouwen van Corstiaan de Jong, want op 30 maart 1767, krap 2 weken na de brand, kocht hij van Joost de Hartog en Maria van der Meye, „een huys, brouwerij, met al ’t geen daarin aard en naagel vast is” in de Hofstraat (thans Voorstraat) voor een bedrag van f 9.000,—⁵).

In een ander opzicht had de brand voor Corstiaan de Jong nog een vervelend staartje. Zij het dan dat deze gevolgen pas een jaar later in de openbaarheid kwamen.

In de vergadering van de vroedschap van 1 maart 1768 deelde burgemeester Corstiaan de Jong namelijk mede dat bij de brand ook waren verloren gegaan de „penningen” die aan de stad toebehoorden. Dat dit kon gebeuren is niet verwonderlijk, aangezien De Jong in het jaar van de brand president-burgemeester en thesaurier (penningmeester van de stad) was en de stadsfinanciën in het verleden veelal thuis werden bewaard.

Hij deelde tevens mede dat hij het juiste bedrag nog niet had vastgesteld en dat hij meende dat hij toch niet verplicht kon worden om het verloren gegane bedrag te restitueren. Hij had over deze zaak niet willen spreken

Situatietekening van de brouwerij en omgeving afkomstig uit het „Act-ende Resoluty-Boeck” van de Remonstrantse gemeente Woerden met de daarbij gegeven omschrijving van letters en cijfers;

„1. De plaats waar de brand waarschijnlijk in de Vriesche turf ontstaan is

a - m Het woonhuis en brouwerij van de Star, die tot den grond toe in de as gelegd zijn, benevens (n) een kamer die genoegzaam uitgebrand was

a, b, c, d, het woonhuis

c d e f g k l m o, de brouwerij

g h i k, een koestal, liggende bij (h) veel hooi

2.3. Een pakhuis, zijnde het vak (2) verbrand

4 Het vuilnishok onzer kerk

5 Het stookhuis, waar de vlam in de turf gevat had

6 Een woonhuis, waar bij (x) het vuur in een venster in de gevel gevat had

7 De Remonstrantsche Kerk

8, 9, 10, plaatsen aan de kerk en goot, waar het vuur reeds gevat had, dat door het neerhalen van de goot en spuiten geblust werd

11, 12, 13, Het Remonstrantsche Kerkhuis

A B C D, Kerktuin, zijnde de heining C D geheel omver gehaald

14, 15, Een woonhuis, liggende op de hoogte van (15) omtrent 200 droge takkebossen, die er tegen genoeg van den eigenaar tijdig afgehaald werden

16 Het huis van den Roomschen priester

17 De Roomsche Kerk

18 Erve en ingang behorende tot No. 17

→ → strekking van den wind”

alvorens hij het advies van een voornaam advocaat — mr. Lodewijk van Zelder — had ingewonnen. Kennelijk had ook geen der vroedschapsleden zich deze gevolgen voor de stad gerealiseerd.

Voornoemd advies werd aan de vergadering ter hand gesteld. Na bespreking kwam de vroedschap tot het besluit om door de president-burgemeester Joost de Hartog en de beide heren van der Win, na ontvangst van een lijst van „door den brand verteerde sommen” met het memoriaal of aantekenboek van ontvangsten en uitgaven, terzake te rapporteren. Van genoemde De Hartog had Corstiaan de Jong in 1767 zijn nieuwe brouwerij gekocht! Voornoemde leden brachten in de vergadering van 13 september 1768 rapport uit. Door de brand was een bedrag van f 2219.8.8 vernietigd. In een aantal daarop volgende vergaderingen werd daarna nog over de kwestie gesproken. Tenslotte kwam men op 21 maart 1769 tot een schikking.

Corstiaan de Jong zou de stad een bedrag van f 600,— betalen, te voldoen in 3 jaarlijkse termijnen. Deze schikking kwam tot stand met het beding dat „zulks niet geschiede omdat hij vermeende iets schuldig te zijn, maar alleen om verdere queestien voor te komen en onder conditie dat daar uyt geen consequentien ten zijnen nadeele zouden worden getrokken, zoo men 't niet eens mogte worden, gelijk hij van zijn kant uyt de propositie, door anderen te doen, geenens diergelijke consequentien zoude trekken”⁶).

In de stadsrekeningen van de jaren 1768/69, 1769/70 en 1770/71 komt steeds de betaling van f 200,— voor⁷). Het blijft ondanks het bereikte compromis over de stadspenningen toch een vreemde zaak dat De Jong schijnbaar wel zijn eigen geld uit het vuur had weten te redden en niet dat van de stad. Hoewel de mogelijkheid natuurlijk bestaat dat met geleend geld de aankoop van de brouwerij in de Hofstraat is gefinancierd, moet men, gezien de korte periode van nauwelijks 2 weken, toch ook rekening houden met eigen financiële middelen.

De brand hield de gemoederen in de vroedschap nog een aantal maanden bezig. Verschillende besluiten, ter voorkoming van brand en voor betere brandbestrijding werden genomen.

In de vergadering van 14 april 1767 werd onder meer besloten om een commissie in te stellen tot het „muteren, ampliëren en renoveren” van de brandkeur. Twee brandmeesters op leeftijd, te weten Johannes van Cralingen en Hendrik Knijf, werden vervangen.

In de vergadering van 2 juni werd de nieuw ontworpen brandkeur vastgesteld en werd een aantal brandmeesters benoemd.

Uiteindelijk werd in de vergadering van 1 september besloten dat:

- de metselaars bij het opmetselen en inspecteren van schoorstenen de bepalingen van de brandkeur moesten hanteren;
- 50 nieuwe brandemmers zouden worden aangeschaft;
- tweemaal per jaar de lantaarns geïnspecteerd zouden moeten worden;
- de stadsbodes de brandmeesters behulpzaam moesten zijn;
- aan weerszijden van de Visbrug sleuven ten behoeve van de brandslangen zouden worden gemaakt⁸).

Bijlage

Stadsrekening 1766/1767, fol. 22 — 23^{vo}⁹).

„Cap. 13

Extra ordinairis uytgaave wegens den brand in de brouwerij van de Star:

Betaald aan agt man Invalides, als wagt gehouden hebbende bij de puye om de overgeblevene goederen te bewaaren	f 6 - 0 - 0
Betaald aan Arie van der Cats als brandmeester voor de manschappen in de Pannebakkerije die gevigeleerd hebben om de brand te blusschen	f 21 - 0 - 0
Utsz. ter zaake voorsz. voor 12 man die de wagt hebben gehouden	f 12 - 0 - 0
Nog aan twee nagtwaakers ter zaake voorsz.	f 2 - 0 - 0
Betaald aan Huybert Mook wegens verdienste en verschot van een halve kan genever	f 1 - 0 - 0

Betaald aan Jan Rompe, oppasser in 's-lands magazijnen, voor zijn dienst ten einde het goed te geven en te brengen	f 1 - 10 - 0
Betaald aan denzelven voor 't schoonmaaken van gereedschappen uyt het magazijn tot de brand gebruykt, volgens q ^{tie} (quitantie)	f 2 - 17 - 0
Betaald aan Martinus Swaneveld voor geleverde kaas door de arbeiders in den brand gehaald, blijkens q ^{tie}	f 2 - 12 - 0
Betaald aan Geloff de Waal voor 't repareren van de wallen die door den brand waaren geruineert	f 4 - 0 - 0
Betaald aan Anthonie Vermeer mr. zadelmaaker voor 't repareren van 's-lands brandemmers, in de brand gebruykt, volgens q ^{tie}	f 4 - 14 - 0
Betaald aan Anthony van den Akker, brandmeester te Cockengen, weegens verschot, verteeringe en adsistentie met de brandspuyt, volgens q ^{tie}	f 12 - 1 - 0
Betaald aan Joost Aartsz. van Vreeswijk, brandspuytmeester van Nieuwerbrug, voor repareren van de defecten aan dèsselfs spuyt bij den brand gekoomen alsmeede weegens verschot en adsistentie, blijkens q ^{tie}	f 16 - 0 - 0
Betaald aan Hendrik Groeneyk weegens verschot aan Jan Roos voor 't maaken der brandstokken aan de pompen van 't gemeene Land, volgens reekeninge en q ^{tie}	f 2 - 5 - 0
Betaald aan denzelven weegens verschot aan genever bij de brand geconsumeert, blijkens q ^{tie}	f 2 - 10 - 8
Betaald aan denzelven weegens verschot voor kaarsen in de lantaarnen bij de brand gebruykt, blijkens q ^{tie}	f 4 - 12 - 10
Betaald aan denzelven weegens verschot aan geleverde dranken ten tijde van de brand gebruykt	f 6 - 1 - 8
Betaald aan denzelven zijn verschot voor geleverde schoppen, blijkens q ^{tie}	f 2 - 7 - 8
Betaald aan denzelven zijn verschot weegens geleverde genever, blijkens q ^{tie}	f 1 - 6 - 0
Betaald aan denzelven zijn verschot weegens repareren der brandspuyten van 't gemeeneland, blijkens q ^{tie}	f 2 - 5 - 0
Betaald aan de wed. Dirk de Wolff voor geleverd broot ten behoeve van de arbeiders die ten tijde van de brand hebben gewerkt, volgens q ^{tie}	f 7 - 17 - 8
Betaald aan Jacob de Horn en Jan Oostrum weegens 't transport van de brandspuyten van Cockengen en Nieuwerbrug, volgens q ^{tie}	f 14 - 0 - 0
Betaald aan Jan Nieuwenhuijsen voor geleverd brood ter zaake voorsz., volgens q ^{tie}	f 1 - 15 - 8
Aan Dionisius Groeneveld ter zaake voorsz., volgens q ^{tie}	f 1 - 16 - 8
Betaald aan den heer Joost d'Hartogh voor geleverde bieren ten tijde en zaake voorsz., volgens reekening en q ^{tie}	f 5 - 16 - 6

Het 13e Capittel mont. f 138 - 8 - 0".

Noten:

1. Gemeentearchief Woerden (GAW) inv. nr. Kast VI - 23, Stadsrekeningen 1760-1770, rekening 1766/1767 fol. 22-23vo.
2. GAW inv. nr. Kast I — 21, Notulen van de vroedschap 1761-1775 fol. 50 e.v.
3. Archief Remonstrantse gemeente Woerden inv.nr. 1 (voorl.), „Act- ende Resoluty-Boeck” 1676-1755 p. 86 e.v.
4. GAW inv.nr. Kast II — 9, Kohier 40e penning 1728-1739 fol. 3.
5. GAW inv.nr. Kast II — 15, Kohier 40e penning fol. 3vo en 4.
6. GAW inv.nr. Kast I — 21, Notulen van de vroedschap 1761-1775 fol. 87vo e.v.
7. GAW inv.nr. Kast VI — 23, Stadsrekeningen 1760-1770.
8. GAW inv.nr. Kast I — 21, Notulen van de vroedschap 1761-1775 fol. 52vo e.v.
9. Zie noot 1.

Schurenborg *

door J.W.C. van Schaik

Inleiding

In de gemeente Linschoten staan oude boerderijen van twee typen, beide behorende tot de hallehuisgroep: boerderijen van het voerdeeltype en het zogenaamde T-huis¹). Het zijn doorgaans gemengde bedrijven, waar zowel landbouw, veeteelt als fruitteelt bedreven wordt. Langs de rivier de Hollandsche IJssel, die door een deel van de gemeente stroomt, zijn vanouds naast de boerenbedrijven ook diverse steen- en pannbakkerijen met de bijbehorende arbeiderswoningen gevestigd. Vooral in de buurtschap Mastwijk, dat ligt aan de noordzijde van de IJssel tussen Montfoort en De Meern, zijn als gevolg van het afgraven van steenaarde, het aftichelen, laaggelegen weilanden ontstaan, ten koste van het bouwland.

Aan de Blindeweg, tussen Montfoort en Harmelen, staan twee boerderijen: nr. 5 is boerderij „De Pol”, genoemd naar de naburige, in oorsprong middeleeuwse, behuizing van het geslacht Van de Poll en nr. 6 boerderij „Schurenborg”, die eveneens genoemd is naar een ten zuiden daarvan gelegen middeleeuws huis. Beide middeleeuwse huizen zijn sinds lang verdwenen.

Over het middeleeuwse huis „Schurenborg” wil ik, alvorens tot de beschrijving van de boerderij over te gaan, in het kort de geschiedenis vermelden.

Het middeleeuwse huis „Schurenborg”

Het thans verdwenen middeleeuwse huis „Schuereborch” of „Schuereburg” heeft gestaan tussen een oude rivierarm en de Mastwijkdijk, ten zuiden van de boerderij, die nu de naam „Schurenborg” draagt.

Hoe het huis eruit gezien heeft, is helaas niet bekend. Tegen het einde van de 18e eeuw was het in ieder geval verdwenen.

De eerste vermelding van het goed dateert uit 1341, toen burggraaf Hendrik II de Rover van Montfoort, gehuwd met Agnes van IJsselstein, onder andere naliet aan zijn zoon: „... Scoerenborch alst ghelegghen is metter hofsteden ende rent tve pond. acht scell. ende tien hoenre. . .”²). Uit de hoeveelheid rente valt op te maken, dat het bezit, een leengoed van de burggraven van Montfoort, niet erg groot was, vermoedelijk niet meer dan 1½ morgen (ruim 1 ha.) land.

Erfdochter Philipotte de Rover, sinds 1584 burggravin van Montfoort, was gehuwd met Johan van Merode, baron van Moriaumes. Het was hun achterkleinzoon Ferdinand Philips van Merode, vanaf 1640 burggraaf van Montfoort, die in 1649 het burggraafschap verkocht aan de Staten van Utrecht³). De beleningen met het goed Schurenborg geschieden sedertdien dan ook door de Staten van Utrecht.

Het middeleeuwse huis „Schuere Burg” wordt schematisch afgebeeld op een kaart van het Groot-Waterschap van Woerden uit 1670, die de situatie van 1648 weergeeft, waaruit mogelijk opgemaakt kan worden, dat het huis toen als bouwwerk nog bestond. Ook de beide boerderijen ten noorden daarvan, De Pol en de hofstede die later de naam „Schurenborg”⁴) zou krijgen, zijn op die kaart weergegeven.

* De naam Schurenborg is in de loop der jaren op verschillende manieren geschreven. In dit artikel is gekozen voor de meest eenvoudige vorm, tenzij het om een citaat gaat.